

۲۱۳۳۴ ۲۱۷

شیه خوانی

(تغزیه خوانی)

جلد ۱

تألیف:

دکتر کیوان پهلوان

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	: پهلوان، کیوان، ۱۳۳۹.
عنوان و نام پدیدآور	: شبیه‌خوانی (تعزیه‌خوانی) جلد ۱/ دکتر کیوان پهلوان
مشخصات نشر	: تهران، آرون، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۲ جلد
شابک	: شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۱-۸۸۳-۴
	: شابک جلد ۱: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۱-۸۸۴-۱
	: شابک جلد ۲: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۱-۸۸۵-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: تعزیه - ایران
موضوع	: Taziyah - Iran
رده‌بندی کنگره	: PIR ۳۸۳۲
رده‌بندی دیویی	: ۸۵۱ / ۲ فا ۸
شماره کتابخانه ملی	: ۳۷۰ ۸۰

شبیه‌خوانی (تعزیه‌خوانی) جلد ۱

تألیف: دکتر کیوان پهلوان

ناشر: انتشارات آرون

چاپ اول: ۱۳۹۹

چاپ صدف: ۳۰۰ نسخه

۱۹۰۰۰۰ تومان

نشانی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان وحید نظری

نرسیده به خیابان منیری جاوید، پلاک ۱۰۵، واحد ۳   تلفن: ۵۱ - ۶۶۹۶۲۸۵۰

ایمیل: Arvannashr@yahoo.com   وبسایت: www.Ar vannashr.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

۹	پیش‌سخن
۱۵	تاریخ نمایش تعزیه از آغاز تا پایان دوره قاجاریه
۷۶	تاریخ نمایش تعزیه در دوره قاجار
۸۸	گزارش خوتسکو
۹۵	تکیه دولت
۱۵۹	نمایش تعزیه زنانه
۱۶۴	موقع نمایشی شبیه مضحک (طنز)
۱۶۹	تعزیه‌های فرعی، یا گوشه‌ها
۱۷۱	تأثیر تعزیه در زبان محاوره‌ای
۱۷۶	مسیر چگونگی تحول نثر به شعر دیالوگی و صحنه‌ای در تعزیه
۱۸۲	فهرست توصیفی شبیه‌نامه‌های (نمایش‌های تعزیه) دوره قاجار
۱۸۲	مهمترین مجموعه‌های شبیه‌نامه
۱۸۳	شبیه‌نامه‌های کتابخانه مجلس
۱۸۴	دیرینه‌شناسی
۱۸۵	شبیه‌نامه‌ها و کتابخانه مجلس
۱۹۵	برخی شبیه‌سرایان این نسخه‌ها
۲۰۱	شبیه‌خوانی (تعزیه‌خوانی) در استان تهران
۲۰۲	نحوه برگزاری تعزیه
۲۰۳	تعزیه‌های سیار یا دسته تعزیه
۲۰۵	تعزیه‌های قهوه‌خانه‌ای
۲۰۵	تعزیه‌های دور کوچه‌ها
۲۰۶	تعزیه‌خوانی از زبان هاشم فیاض تعزیه‌خوان تهرانی

۲۸۴	تعزیه‌خوانی در شهرستان فیروزکوه
۲۸۶	تعزیه‌خوانی در دربندسر
۲۹۰	تعزیه‌خوانی در میگون
۲۹۱	شرح و تفسیر نسخه حضرت عباس (ع)
۲۹۶	اقسام نسخه‌ها
۲۹۸	ضرب‌المثل‌ها
۳۱۵	رجز و رجز‌خوانی (مبارز‌خوانی)
۳۱۹	تعزیه
۳۲۳	موسیقی در تعزیه
۳۲۴	موسیقی آوازی
۳۳۹	تحلیل نشانه‌شناختی موسیقی ایرانی در تعزیه (شبیه‌خوانی)
۳۴۱	موسیقی اعلام و راخوانی
۳۴۵	موسیقی مقدماتی و سرودن
۳۴۵	موسیقی صحنه
۳۴۵	تعزیه به مثابه متن
۳۵۰	ساختار سلسله مراتبی متن موسیقی و متن تعزیه
۳۵۳	بافت، بافت‌سازی و بافت‌زدایی
۳۵۸	سرودینگان (فن شعر)
۳۵۹	گفتمان
۳۶۵	آهنگینی
۳۶۶	قافیه و ردیف
۳۶۹	وزن
۳۷۵	قالب شعر
۳۷۷	صور خیال یا بلاغت
۳۸۲	نمادهای سه‌گانه
۳۹۱	روایت‌شناسی
۳۹۳	ساختار روایت
۳۹۸	روایت در روایت
۴۰۲	سامانه زمانی - مکانی روایت
۴۱۶	منابع و مأخذ تعزیه نامه‌ها
۴۱۹	موضوع و تدوین تعزیه‌نامه‌ها
۴۲۳	نمایش تعزیه در دوران پهلوی
۴۴۸	تعزیه‌خوانان دوره‌گرد و تعزیه‌سیار
۴۵۳	دگرگونی در ادبیات و هنر در تعزیه

۴۵۷	دگرگونی های ادبی در تعزیه
۴۷۱	تکامل اجرای تعزیه
۴۷۳	دیدگاه های متفاوت تعزیه نویسان
۴۷۵	نمایش تعزیه و تئاتر معاصر
۴۷۷	پیتر بروک، تعزیه و بی مایگی تئاتر اروپای پس از جنگ
۴۷۹	آخرین جنبش های هنری قرن بیستم و کشف جلوه های تازه نمایشی
۴۸۰	تعزیه: جهانی به وسعت معنا و مفهوم
۴۸۶	سعدی و تعزیه
۴۹۵	وداع در تعزیه
۴۹۷	انواء وداع
۵۰۷	تجزیه و تحلیل موسیقایی مجالس تعزیه استان تهران
۵۲۴	تعزیه در میهن تهران

۵۲۷	شبه خوانی (تعزیه خوانی) در استان فارس
۵۴۰	تاریخ تعزیه در استان فارس و شهر شیراز
۵۵۳	محل های تعزیه خوانی
۵۵۴	تعزیه خوان های شیراز
۵۵۶	تعزیه سر امام در تنور خولی
۵۵۷	تعزیه بنی اسد و دفن اجساد شهدا
۵۵۷	تعزیه هفتاد و دو تن
۵۵۹	تعزیه چله سر و تن
۵۵۹	«تسخه» در مجالس تعزیه
۵۶۱	چاووشی خوانی در تعزیه
۵۶۳	تعزیه در امثال و حکم
۵۶۸	مرثیه به عنوان منابع تعزیه
۵۸۸	تعزیه در سروستان
۵۹۰	تعزیه در زرقان
۵۹۲	تعزیه در کازرون
۵۹۵	تعزیه خوانی غریبه ها در کازرون
۵۹۶	مجالس تعزیه معاصر در کازرون
۵۹۸	بانیان تعزیه و عزاداری در کازرون
۶۰۰	هیأت های عزاداران در محله های کازرون
۶۰۱	تعزیه گردانی و تعزیه گردان های کازرون
۶۰۳	تعزیه خوان های محله های کازرون

۶۰۶.....	تعزیه‌گران روستایی.....
۶۰۷.....	تعزیه‌سرایان و نسخه‌نویسان.....
۶۱۰.....	سوگ‌سرای و انواع سوگ‌نامه‌ها.....
۶۱۱.....	تعزیه‌سرایان کازرونی.....
۶۲۹.....	نوحه‌سرایان حاضر.....
۶۳۱.....	روضه‌نویسی.....
۶۳۲.....	روضه شب عاشورا.....
۶۳۴.....	تکایا و حسینیه‌ها.....
۶۳۴.....	تعزیه در خانه‌های روستایی.....
۶۳۵.....	وسایل عزاداری و تعزیه.....
۶۴۱.....	تعزیه در دوان.....
۶۴۲.....	کُتلی در دوان.....
۶۴۳.....	تعزیه غریبه‌ها در روستاهای دوان.....
۶۴۵.....	تعزیه در ممسنی.....
۶۴۷.....	تعزیه در شهرستان لامرد و ممبر.....
۶۴۸.....	جایگاه حضرت شاه‌چراغ در مجالس تعزیه استان فارس.....
۶۵۹.....	تعزیه و تحلیل برخی مجالس تعزیه استان فارس.....

۶۶۲.....	شبیه‌خوانی (تعزیه‌خوانی) در استان خراسان رضوی.....
۶۶۲.....	تعزیه (شبیه‌خوانی) در شهرستان مشهد.....
۶۶۴.....	محل اجرای تعزیه.....
۶۶۴.....	نسخه‌نویسان.....
۶۶۷.....	تعزیه‌خوانی در کاشمر و خلیل‌آباد.....
۶۷۲.....	تعزیه‌خوانی در شهر سبزوار.....
۶۷۳.....	تعزیه روستای طبس شهرستان سبزوار.....
۶۷۷.....	شبیه‌خوانی در روستای عبدالله آباد بخش زبرجان نیشابور.....
۶۸۰.....	پژوهشی در تعزیه‌های رضوی.....
۷۲۲.....	برخی از پیشخوانی‌ها و نوحه‌های تعزیه در کاشمر.....
۷۲۴.....	تعزیه و تحلیل موسیقایی مجالس تعزیه استان خراسان رضوی.....
۷۳۴.....	تعزیه در سبزوار (حضرت عباس).....

۷۴۳.....	شبیه‌خوانی (تعزیه‌خوانی) در استان خراسان جنوبی.....
۷۴۳.....	مراسم بنی‌اسد (شبیه‌سازی وقایع بعد از عاشورا).....
۷۴۸.....	تعزیه‌خوانی در درُخش.....

- محل اجرا و سابقه تعزیه خوانی سرخنگ ۷۵۱
- پیوند آیین تعزیه (شبه خوانی) با عناصر کالبدی در حسینیۀ شوکتیۀ بیرجند ۷۵۳
- بررسی موسیقی آوازی تعزیه شهادت علی اکبر (ع) بر اساس اجرای گروه تعزیه سرخنگ ۷۷۱
- تعزیه و تحلیل موسیقایی مجالس تعزیه سرخنگ بیرجند ۷۹۱

شبه خوانی (تعزیه خوانی) در استان البرز ۷۹۳

- تعزیه در روستای برغان ۷۹۵
- تعزیه در روستای مهران طالقان ۷۹۶
- تأثیر اطپیر ایرانی بر نمایش و شبه خوانی ۷۹۹
- مجالس شامت بستن دیو ۷۹۹
- تجزیه و تحلیل موسیقایی مجالس تعزیه در استان البرز ۸۱۳
- شبه خوانی (تعزیه خوانی) ۸۱۷
- در استان قزوین ۸۱۷
- تعزیه قزوین به رول سینه ها ۸۱۷
- تعزیه و تعزیه خوانی در قزوین ۸۲۰
- گپی با تعزیه خوان قدیمی در قزوین ۸۲۱
- تعزیه خوانی در دوره پهلوی و پس از آن ۸۳۳
- تعزیه در قزوین امروز ۸۳۶
- مکتب یا زمینه قزوین و تعزیه خوان های برجسته قزوین ۸۳۷
- گروه های اصلی تعزیه خوان قزوین ۸۳۹
- مقایسه تطبیقی دو نسخه زمینه قزوین و طالقان ۸۴۲
- اشاره های برای تأکید - عروسی قاسم (ع) یک تعزیه است نه واقعیت ۸۴۲
- مقایسه مطلع قزوین یک تعزیه در چند نسخه ۸۵۶
- تعزیه و تحلیل موسیقایی مجالس تعزیه استان قزوین ۸۵۸

شبه خوانی (تعزیه خوانی) در استان گیلان ۸۶۹

- تعزیه در گزارش جهانگردان ۸۶۹
- تکیه ها ۸۷۲
- خاموشی؛ جلوگیری از اجرای مراسم تعزیه ۸۷۶
- بار دیگر پرواز؛ تعزیه از سال ۱۳۴۰-۱۳۲۰ ..... ۸۷۸
- تکیه های ویران ۸۷۹
- تعزیه خوان های دوره گرد در سفری دور و دراز ۸۸۲
- جایگاه تعزیه در گیلان ۸۸۶
- تعزیه و تحریک حس ملی ۸۹۰

۸۹۲	تعزیه در رشت
۹۰۰	سیری در موسیقی تعزیه رشت
۹۰۳	تعزیه رشت در عصر پهلوی
۹۰۷	تکایای معروف رشت
۹۰۹	تعزیه در دوران انقلاب اسلامی
۹۱۱	تعزیه خوانان بنام و گروه های فعال تعزیه در رشت
۹۱۹	تعزیه خوانی در لشت نشا
۹۳۱	تعزیه خوانی در کوچصفهان
۹۳۸	تعزیه خوانی در آدشه
۹۳۰	تعزیه خوانی در فشم
۹۳۱	تعزیه خوانی در چها
۹۳۱	تعزیه خوانی در نوشک
۹۳۲	تعزیه خوانی در لندن
۹۳۴	تعزیه خوانی در ضیابر
۹۳۵	تعزیه خوان های سرشناس
۹۳۶	تعزیه خوانی در خمام
۹۳۸	تعزیه خوانی در گشت فومن
۹۴۱	تعزیه خوانی در صومعه سرا
۹۴۲	تعزیه خوانی در کلورانزلی
۹۴۳	شرح و تفسیر شبه نامه امامزاده ابراهیم (ع) شفت
۹۴۶	اختلاف نسخه ها
۹۴۷	وجود تاریخ های گوناگون در نسخه ها
۹۴۹	منابع و مأخذ تعزیه امامزاده ابراهیم (ع)
۹۵۸	تعزیه نامه های گیلان در مجموعه انریکو چرولی
۹۶۵	گوشه های آواز محلی در تعزیه گیلان
۹۷۱	تجزیه و تحلیل موسیقایی مجالس تعزیه استان گیلان

پیش‌سخن

«تعزیه» که به معنای دقیق کلمه «توحه‌سرایی» یا «تسلیت» است، بخشی از مراسم ده روزه سوگواری است که به واسطه توسط شیعیان برای بزرگداشت شهادت امام حسین (ع) در صحرای کربلا، برگزار می‌شود. در این جنگ و ادبیات مذهبی ایران «تعزیه» و «تعزیه‌خوانی» به معنا و مفهوم مجموعه‌ای از آیین‌های آیینی-مذهبی و آیینی-افسانه‌ای خاص به کار می‌رود.

در دوره صفویه، مراسم سوگواری «تعزیه» را مقیاس گسترده‌ای اجرا می‌شد. جمعیت عزادار با در دست داشتن پرچم و چراغ و علامت‌های مخصوص عزاداری به صورتی منظم از خیابان‌ها می‌گذشتند و مردم هم به آنها ملحق می‌شدند. راویان تصاویری از زندگی امامان را که بر روی پرده‌هایی کشیده شده بود، با صدای بلند برای مردم روایت می‌کردند. تکان‌دهنده‌ترین صف عزاداران، صف توایین بود که سعی داشتند برای نشان دادن شرمساری و نهایت خجالت خود، سخت‌ترین مشقات و خشونت‌ها را به خود روا دادند که حداقل آن سوراخ کردن پوست و قفل زدن به آن بود.

پیش از آنکه شبیه‌خوانی به صورت نمایش صحنه‌ای درآید، صورت شبیه‌گردانی در دسته‌های عزا داشت. به این ترتیب که کسانی را شبیه امامان و شهیدان در می‌آوردند. شبیه‌ها سوار اسب و شتر، یا سوار بر ارابه و چهارچرخه هر یک زبان حال شهیدی را بیان می‌کرد. این نوع شبیه‌گردانی و شبیه‌خوانی کم‌کم تحول یافت و به صورت نمایش کامل وقایع کربلا و مصائب در شکل تعزیه‌خوانی نمودار شد. ظاهراً این شکل نمایش اواخر دوره صفوی بوده است و همانطور که در این کتاب آمده اولین متن شبیه‌خوانی در سال ۱۱۱۱ ه. ق. است.